likuks lipuks oli võetud Vesneri kirikuvöörmündri K. Weber'i ettepanekul must-valge-punane (eestlaste must kuub, valge särk, punane vöö).

Muinasjäänused. Kiviaja asula on olnud tõenäoliselt Auvere kl Kilgi tl maal „kabelikingul"; kiviaja kalme on tuntud Tartus Kaarli (Karlova) ms juures. Üksikleide on saadud: 1) Viira küla Pensa tl maalt silmaga kivikirves 1910. a.; 2) kustki Kavastust 1901. a. kivikirves silmaga; 3) Tordi krjm. maalt silmaga kivikirves; 4) Kavastu Lauri tl maalt samasugune kirves; 5) kustki Emajõe lisajõest samasugune kirves; 6) arvatavasti Tartust silmaga kivikirve katkend; 7) turbarabast ülalpool Tartut, Emajõe pahemal kaldal, luu-ahing; 8) Väägvere Preedi maalt leitud silmaga kivikirves; 9) Piiskopi ms juurest Emajõest, varssi allpool Tartut, silmaga kivikirves; 10) Kavastu Taaveti-Lauri tl põllult silmaga kivikirves; 11) Luunja ms põllult samasugune kirves ja 12) Tartust „Hartmanni aiast" (?) samasuguse kirve katkend; 13) silmaga kivikirves Preedi krjm. maalt.

Varemast raua-ajast on teada 1—2) 2 rooma raha, üks kustki Kabinast ja teine arvatavasti Kavastust leitud; 3) pikergune tulusekivi, leitud Kavastust, Pensa tl maalt; 4) pronksist rooma lamp, Kavastust turbarabast leitud, umbes 20 km mööda Emajõge allapoole; 5) kõige tähelepandavam leid sellest ajast on aareleid Kardla kl Aadu tl aiast, leid, milles oli terve rida hõbedast kaela- ja käevõrusid, sõlgi jne. Leiukohal on ka kalme samast ajast.

Nooremast raua-ajast on teada järgmised üksik- ja aareleiud: 1) juba 1802. a. leitud kustki Tähterest ripatsitega pronksist kaelvõru; 2) Tähtvere Traksi tl maalt leitud pronksist kee ja käevõru katkend; 3) Raadi ms põllult 1853. a. ümber paarkümmend araabia raha; 4) Raadi ms alalt suur rahaleid: saksa ja anglosaksi rahasid 11. aastasajast; 5) Vesneri ms maalt 10 araabia raha 10. aastasajast; 6) kustki Tartu ümbrusest saadud saksa rahade leid.

Linnamägesid ei teata praegu Tartu-Maarja alal, ajaloolisest allikast on aga teada, et muistne maalinn pidi olema kuski Tartu linna kohal. Võimalik, et sõjaliseks otstarbeks (peljupaigaks) on samuti hilisemal raua-ajal väljaõõnestatud tuntud koopad Tartu lähedal Arukülas (vt. lhk. 422).

Ajalt ebamääraseist muinasjäänuseist on mainida kahe auguga ohvrikivi Tartu Toomemäel, toomkiriku varemete juures (vt. 38. joon. lhk. 132).

Mõisad. Raadi (saksa k. Ratshof) mõisa, 2 km kirikust põhja pool. Kuulus varemal ajal Tartu linnale, kuni 1584. a. Poola kuninglikkude majandusmõisate hulka võeti. Siis olid Tammistu, Rõõmu, Lohkva, Kabina ja Taabri mõisa Raadiga ühendatud. 1638. a. panditi mõisa 2740 taalri eest kindralkuberner Bengt Oxenstierna'le, läheb hiljemini Abja mõisa parun Ferseni kätte, kellelt ta redutseeritakse. Katariina I kingib 1726. a. mõisa kindral Bibikovile; viimase poegadelt ostab 1751. a. mõisa v. Liphardt, kes temast Vastseliina ja Orava mõisaga majoraadi moodustas. Liphardt'ite käest võõrandati mõisa maaseaduse põhjal. Praegu on mõisa Tartu linnavalitsuse ja